

4

Tussen vreemdheid en eigenheid: werken aan een gaaf gelaat

Gili Yaron

Elke ochtend, voordat ik aan de dag begin, neem ik eerst een uurtje de tijd om mijn door de nacht onderbroken zelf weer bij elkaar te rapen. Ik wrijf de slaap uit mijn ogen, poets mijn tanden, was mijn gezicht, breng hydraterende crème aan, trek dat ene vervelende haartje uit de moeder-vlek op mijn linkerwang, maak mijn ogen op, doe mijn contactlenzen in, en kam mijn haar. Langzamerhand verdwijnt dat enigszins riekende, warrige hoopje mens dat nogal onwillig uit bed stapte. Stukje bij beetje wordt zij weer mij.

Mijzelf zijn is dus niet zo vanzelfsprekend. Mijzelf zijn vergt werk. Kennelijk is een zelf, voorzien van nachtadem, droge huid en bijziendheid niet helemaal acceptabel. Als ik op een dag mijn huis niet uitga en al dat werk eens verzuim, blijven de gordijnen dicht en de deur op slot. Zelfs de postbode krijgt me dan niet te zien. Althans, niet voordat ik op z'n minst een blik in de spiegel heb geworpen. Even checken of ik ermee door kan.

Om de buitenwereld tegemoet te treden, heb je blijkbaar een gezicht nodig. Welbeschouwd is zo'n gezicht een raadselachtig lichaamsdeel met meerdere betekenissen (Black, 2011). Ik noem er, in vogelvlucht, drie. Allereerst is het gezicht de belangrijkste drager van non-verbale communicatie. Zo heeft een opgetrokken wenkbrauw, knipoog of scheve glimlach vaak meer zeggingskracht dan gesproken taal. Maar een gezicht spreekt niet alleen in de zin dat het informatie overdraagt, het spreekt ook áán. Dit is de tweede, ethische dimensie van het gelaat (Van Manen, 1998). Zonder een gezicht kunnen we elkaar niet onder ogen komen als leden van dezelfde, menselijke gemeenschap. Zonder een gezicht kunnen we namelijk geen aanspraak maken op rechten, of aangesproken worden op plichten. Het gezicht overstijgt hiermee het materiële. Het is niet alleen een anatomische, maar ook een metaforische structuur: de vesting van

onze medemenselijkheid. Ten slotte – en dit is het aspect dat ik in hier wil verkennen – is het gezicht het lichaamsdeel dat het meest wordt geassocieerd met iemands identiteit¹. Meer nog dan de handen of de stem is het gezicht een uiting van ‘wie iemand is’.

Maar soms is dat gezicht ‘anders dan anders’. Sommige mensen hebben een afwijkend² uiterlijk; een uiterlijk dat niet voldoet aan standaarden van normaliteit, heelheid of schoonheid. Of de afwijking aangeboren is of verkregen – deze mensen brengen hun gezicht in ieder geval minder makkelijk in het gareel dan ik in mijn ochtendritueel. Ervaren zij hun gezicht als eigen? En wat houdt dat eigenlijk in, je al dan niet identificeren met je gezicht?

In dit essay hoop ik op deze vragen een antwoord te vinden. Het abstracte concept ‘identificatie’ benader ik hierbij via het analyseren van levensverhalen. Deze heb ik verzameld tijdens interviews met mensen die hun oogkas, neus of oor zijn verloren in het kader van de behandeling van kanker in het hoofd-hals gebied. De beschadiging aan hun gezicht verbergen zij achter een siliconen gelaatsprothese. Elise en Leah³ zijn twee van de mensen die ik voor mijn onderzoek sprak. Beiden missen hun neus. Hun verhalen geven, ieder op een eigen manier, een indringend beeld van wat het betekent om te leven met een beschadigd gezicht.

Het lichaam als beeld: het verhaal van Elise

Elise is een pittige, verzorgde vrouw van 65. Vijftien jaar geleden ontdekte zij een vreemd plekje op de rand van haar rechter neusgat: een wond die maar niet genees. De huisarts schreef allerlei zalfjes voor, maar deze boden geen soelaas. Ten slotte verwees hij haar door naar het ziekenhuis. Daar ontdekte de specialist een tumor in haar neustussenschotje. Deze was al zodanig gegroeid dat Elise’s neus moest worden geamputeerd.

Elise had zich goed voorbereid op de eerste confrontatie met haar beeltenis na de operatie. Ze maakte zich van tevoren een voorstelling van haar gezicht zonder neus. Ook peilde ze de reacties van haar vriendinnen en haar man, die bij haar zaten op het moment dat het verband eraf ging. Haar aanblik in de spiegel was zoals ze verwachtte. Desondanks overviel haar toen een enorm verdriet, een verdriet dat tot op de dag van vandaag niet is afgenomen. ‘Ik ben er nog niet aan gewend (...), elke ochtend sta ik weer naar die platte apenkop te kijken’, zegt ze.

Enkele maanden na de operatie kreeg Elise haar eerste neusprothese, een exemplaar dat met speciale lijm aan het gezicht wordt geplakt.